

масалаларини ҳал қилиш воситалари сифатида қатнашади. Бунда ўзлаштирилаётган тадбиркорлик билим, кўникма ва малакалари ўқувчиларни экспериментал ўқитиш жараёнида касбга йўналтириб ўқитишни ташкил этиш воситасида тадбиркорлик фаолияти билан боғлиқ бўлган масалаларни ва муаммоларни ечиш воситаларига айланишишни таъминлайди.

Касбий технологик ёндашув - маданий, шахсий, аксеологик, фаолиятли ва контекстли ёндашувларни ўз ичига олади.

Касбий технологик ёндашув касбий таълимнинг икки хил табиатини ҳисобга олувчи ўқитишнинг тизимили жараёнини ташкил қилишга имкон берувчи ишлаб чиқариш ва касбий педагогик қонуниятлар бўйича ривожлантиради. Сабаби, касбий педагогик ёндашув учун касбий таълим дастурларини амалга оширишга қадриятли-мақсадли йўналтирилганлик хос бўлиб, мутахассислик касбий фаолиятнинг асосий турлари ва назарий асослари унинг мазмунини ташкил этади.

Замонавий рақобатбардош мутахассисларнинг касбий шаклланишини таъминлаш ва у асосда ишлаб чиқилган касбий-технологик ўқитиш тизимида ўз аксини топишга ва амалга оширилишини кўрсатишга касбий-технологик ёндашув кенг имконият яратиб беради.

Фаолиятли ёндашув “билимли” ва “вазифали” ёндашувларнинг ўрнини боса олмайди. Чунки турли хил тажриба асосида шаклланган, назарий асослари

билан ажралиб турувчи бу ёндашувлар бўлажак тадбиркорларнинг сифатларини ривожлантиришга хизмат қилади ва шунинг учун ҳам улар тенг ҳуқуқли ҳисобланади. Алоҳида олинганда эса бир томонламадир. Фаолиятли ёндашувни амалга ошириш учун зарур шароитлар ва асосларни “билимли” ва “вазифали” ёндашувлар яратади. Улар ўқитишнинг ахборот-назорат қилувчи функциялари ва тарбиялашнинг меъёрий тартибга солувчи функциялари таъсирида қарор топган.

Олий таълим муассасаларида талабаларни тадбиркорлик фаолиятига йўналтириб ўқитишда фаолиятли ёки “контексли” ёндашув қўлланилади. Унда у ролли, тадбиркорлик ва ишбилармонлик ўйинларини тренингларни ўтказиш, кейс-топшириқларни ечишни, бизнес-режаларни тузишни назарда тутади. Мазкур ёндашув талабаларга ўқув фаолиятидан тадбиркорлик фаолиятига ўтишни, тадбиркорлик онгини ривожлантиришдан тадбиркорлик сифатларига ўтишни енгиллаштиради.

Бугунги кунда ОТМлар тажрибаларини ўрганиш, жаҳон андозалари асосида таълим сифатини ошириш, замонавий билим ва кўникмаларни шакллантириш, моддий-техник базаси, хусусан ўқув ва илмий лабораторияларни такомиллаштириш, олий таълим муассасаларига ёшларнинг жалб этилишини тобора ошириб бориш қабиларда ўзининг ёрқин ифодасини топмокда.

Адабиётлар

1. Крылов А.А. Психология: учебник/2-е изд., перераб.и доп. -М.: 2011. –С. 752.
2. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития. – Москва: “Директ-Медиа”, 2007. –С. 400, 575.

РЕЗЮМЕ. Мазкур мақолада бўлажак мутахассисларни тадбиркорлик фаолиятига йўналтириб ўқитишда замонавий ёндашувларни қўллаш самарали натижа бериши ҳақида сўз юритилади.

РЕЗЮМЕ. В данной статье высказывается использование современных подходов которые дают эффективные результаты в подготовке будущих специалистов к предпринимательской деятельности.

SUMMARY. The article deals with modern approaches. The use of modern approaches will give effective results in preparing future specialists for entrepreneurial activity.

BOSHLANGICH SINF O'QUVCHILARI NUTQINI O'STIRISH YO'LLARI VA USULLARI

G.B.Babasheva – *pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent.v.v.b*

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

Tayanch so'zlar: mashq, kreativlik, so'zlar zanjiri, “kim topqir?”, ohangdosh, ma'nodosh.

Ключевые слова: упражнения, креативный, словарные цепи, «кто находчивый?», мелодия, смысл.

Key words: exercise, creative, word chains, “who is knows?”, melody, meaning.

Lug'at ustidagi ishlar nutq o'stirish va fikrlashni rivojlantirishning dastlabki bosqichi bo'lib, yozma ish materialini sifatida qaratiladi. So'z ustida ishlash jarayonida bir xil qo'shimchali yoki asosdosh so'zlar; ohangdosh so'zlar; ma'nodosh so'zlar; shakldosh so'zlar; zid ma'noli so'zlar; ko'p ma'noli so'zlar topish; berilgan so'zlarni qatnashtirib gap tuzish kabi og'zaki mashq turlari qo'l keladi. Masalan:

1. Bir xil qo'shimchali yoki asosdosh so'zlarga oid mashqlar. Bunda o'quvchilarga aynan bir qo'shimcha asosi har xil bo'lgan yoki turli qo'shimchalar bir xil asosga qo'shilishiga doir topshiriqlar beriladi (masalan, qumloq, toshloq, suvloq). Bu borada “Kim topqir?” usuli samarali bo'lib, o'zbek tilida faol qo'llaniladigan arab, fors tillaridan o'zlashgan so'zlarning o'ziga xos xususiyatlarini anglab, ularni nutqda o'rinli qo'llashga o'rgatadi. Xususan, *xabar* – *axbor* (*xabarlar*), *axborot* (*jamlangan xabarlar*), *muxbir* (*xabarchi*) kabi.

2. Ohangdosh so'zlarga doir mashqlar. Masalan, so'zlar ma'nosini bir harf qo'shish bilan o'zgartirish tarzidagi grammatik o'yinlardan foydalanish mumkin (...il,...it;...oy,...ol;...ul,...un; ...o'z,...o'nkabi).

3. Ma'nodosh so'zlarga oid mashqlar. Bunda o'rganilayotgan asar matnidagi ma'nodosh so'zlarni topish; so'zlarning ma'no tovlanishlarini aniqlash (aynan qaysi

so'z berilgan gapga mos kelishini nuqtalar o'rniga qo'yish tarzida); biror kichikroq matndan qaysi so'z notanish bo'lsa, ularni alifbo tartibida shakllantirib izohlash yoki ma'nodosh so'zlarga mos zid ma'noli so'zlar qatorini yozish tarzida ham jarayonni tashkil etish mumkin. Ma'nodosh so'zlar bilan ishlashda “So'zlar zanjiri” usuli ham tafakkurni charxlaydi. Masalan, *katta* – *ulug'* – *buyuk* – *zo'r* – *azim* – *yirik* – *gigant* va boshq.

4. Shakldosh so'zlarni aniqlashga oid mashqlar. Shakldosh so'zlar ishtirok etgan bir necha gaplar asosida masalaga mantiqan yondashiladi. So'z aniqlanib, ma'nosi izohlanadi. Jumladan, *band* (f.-t.) – *bo'sh emas*; *band* (f.-t.) – *dasta*, *tutqich*; *bo'g'in*; *band* (f.-t.) – *hujjatning raqamlangan qismi*; *band* (f.-t.) – *tugun*, *bog'lov*[1] kabi.

5. Qarama-qarshi ma'noli so'zlar topishga oid mashqlar. Buning uchun zid ma'noli so'zlar ishtirok etgan maqollardan foydalanish juda qulay. Misol uchun, “*Yaxshi so'z* – *jon ozig'i*, *yomon so'z* – *bosh qozig'i*”, “*Jahl* – *dushman*, *aql* – *do'st*”. Shuningdek, asar qahramonlariga oid xususiyatlar qatorini shakllantirish vazifasi ham bu borada yaxshi samara beradi. “*To'g'ri* va *Egri*” ertagi qahramonlariga oid sifatlar:

To'g'ri – *mehnatsevar*, *oqko'ngil*; *Egri* – *dangasa*, *ichiqora* va h.k.

6. Ko'p ma'noli so'zlarga oid mashqlar. O'quvchilar ko'p ma'noli so'zlar xusiyatlarini chuqurroq anglashlari uchun ularga shakldosh so'zlar bilan qiyoslashga doir topshiriqlar berish mumkin.

Farqini yodda tuting	
Ko'p ma'noli so'zlar	Shakldosh so'zlar
Ikki yoki undan ortiq ma'noda qo'llanuvchi so'zlar	Aytilishi va yozilishi bir xil, turli atash ma'nolarini bildiradigan so'zlar
Solishtiring, ma'nosini uqib oling	
Qo'l (ko'p ma'noli so'z)	Un (shakldosh so'z)
Odamning elka qismidan barmoqlarigacha bo'lgan qismi, a'zosi; shu a'zoning bilakdan barmoqlar uchigacha bo'lgan qismi; panja; har kimning o'ziga xos yozuv usuli, uslubi, yozuvi, xati va uning ifodasi; imzo; imkon, imkoniyat; ixtiyorida, izmida[2].	Yoshliging g'animat, bolam, o'sib, un, Chiqarma behuda sado hamda un. Ko'r, quyosh tig'ida va tegirmonda Ezilib so'ng aziz bo'ldi bug'doy – un. (A.Abdumalikov)

7. Berilgan so'zlar ishtirokida gap tuzish mashqlari. Mazkur vazifa bir yoki undan ortiq so'zlarni gap ichida qo'llash tarzida ham uyushtiriladi. Masalan, *suv, bog', hayot. Suv dala va bog'larga hayot bag'ishlaydi.* So'zlanlash, so'zbirokmasi, gap tuzishdan boshlab, bayon, insho yoki hikoya yaratishgacha bo'lgan ijod jarayoni yuqoridagi kabi mashq turlarini muntazam va rejali asosda olib borilgandagina o'z samarasini beradi.

O'quvchilarning lug'at boyligi, orfografik bilimlari va matn yaratish ko'nikma-malakalarini oshirish hamda tafakkur tezligini tarbiyalashda grammatik topshiriqli intellektual o'yinlar, jumladan, "Sirli sandiq" o'yini imkoniyatlari katta. O'yinda topshiriqli mohiyatini ochish tilsimi – kalit so'zlar bilan bog'liq bo'lib, ular to'g'ri va o'rnida qo'llanilsa, muayyan mavzudagi yangi matn yaratishga asos bo'ladi.

Kalit so'zlarni topishdagi muvaffaqiyat ma'nodosh so'zlar, shakldosh so'zlar, zid ma'noli so'zlar, ko'p ma'noli so'zlar, tasviriy ifodalar, so'zning o'z va ko'chma ma'nosidan foydalanishida o'z aksini topadi.

O'quvchining mavzuga doir kalit so'zlarni tanlay olishi; so'z ma'nosidagi ma'no noziklarini idrok qilishi; fikriy bog'liqlikni o'rnata bilish malakasi alohida yondashuvlarni talab qiladi. Bunda nutq materiali, mavzuga oid so'z yoki so'z birikmalarini fikr ifodasi uchun mustaqil holda qo'llashdan iborat. Masalan, "Bozor" mavzusidagi matn yaratish uchun o'qituvchi bozor (joy), savdo-sotiq jarayoniga tegishli bo'lgan so'zlar (*gavjum, fayz-baraka, mahsulot, narx-navo, oldi-sotdi*)ni kuzatishlari asosida bayon etishga da'vazifalarni berishi mumkin.

Muammoli ta'limga asoslangan o'qitish usullari mantiqiy va ijodiy fikrlashga undash barobarida voqea-

hodisalar, narsa-buyumlarning ma'lum bo'lmagan jihatlarini izlab topish imkoniyatini beradi. M.Maxmutovning ta'kidlashicha, "muammoli ta'lim bilimlarni ijodiy o'zlashtirish va faoliyat yo'llari qonuniyatlariga asoslangan, ilmiy izlanishning asosiy jihatlarini o'zida jamlagan, o'qitish hamda o'qish metodlari, usullarini uyg'unlikda qamrab olgan didaktik tizimni o'zida aks ettiradi. U bilimlar asosini chuqur o'zlashtirishni ta'minlaydi, o'quvchining bilim olishdagi mustaqilligini, ijodiy qobiliyatini oshiradi, dunyoqarashini shakllantiradi" [3].

O'quvchilar ijodkorligini muammoli ta'lim asosida shakllantirishda o'quvchi mavjud bilimlari, o'rganilayotgan voqea-hodisa bilan avvalgi tasavvuri o'rtasidagi qarama-qarshilikni anglab etishi muhim. Bu iddiyatni hal qilishda unga oldin o'zlashtirgan bilimi va egallagan tajribasi etarli emas. Olimlarning fikriga ko'ra, muammoni anglashning o'zi har qanday fikrlash jarayonining ibtidosidir. Muayyan mavzu yuzasidan muammoli topshiriqlar berishda quyidagi ko'rsatmalar tavsiya etiladi:

1) matnga tegishli so'zlar yordamida mavzuni aniqlash (masalan, *donishmand chol, etti o'g'il, novda* so'zlari o'quvchida ahillik, hamjihatlik mavzusidagi ertak mazmuni haqida tasavvur uyg'otish).

2) ertak qahramonlarini muayyan nom ostida guruhlashtirish va xatti-harakatlari sabablarini asoslash. Xususan, 3-sinf "O'qish" darsida o'rganiladigan "Ahillik" mavzusidagi ertak qahramonlari: etti o'g'ilning janjalkash, bir-birini tushunmasliklari ildizlarini aniqlashga doir muammoli vaziyat yaratish).

3) aralash holda berilgan ertak qismlarini ma'lum izchillikda joylashtirish; Jumladan:

Qadimda donishmand bir chol o'tgan ekan.

Odamlar:

– *Aqlli cholning o'g'illari xo'b ahmoq bo'lib o'syaptida, – deyisharkan. O'g'illarni yolg'iz uchratganda, ularga tanbeh berisharkan.*

Uning etti o'g'li bor ekan. Lekin ular otalarining so'ziga kirmas, har qaysisi o'zicha ish tutar ekan. Kattalari kichiklarini do'pposlab, kichiklari kattalariga qarshi bo'lib yurar ekan[4].

4) tahlil yakunida "Aqlli cholning o'g'illari nima sababdan xudbin bo'lib o'sayotgan edi?", "Chol tarbiyada qanday xatoga yo'l qo'ydi?", "O'g'illar o'z xatolarini qanday anglab etishdi?", "Cholning donishmandligi qaysi vaziyatda yaqqol ko'rindi?" hamda "Bugungi kunda ham cholning o'g'illariga o'xshash farzandlar uchraydimi?" kabi muammoli savollar yuzasidan bahs-munozara o'tkazish mumkin.

Xulosa qilib aytganimizda boshlang'ich sinf o'qituvchilari o'z darslarida bolalarga turli metodlardan, lug'at va izohli lug'atlardan foydalanib so'zlarning ma'nolarini tushintirsa bolaning so'z boyligini orttirishiga olib keladi, natijida bola nutqining rivojlanishiga imkon yaratiladi.

Adabiyotlar

1. O'zbek tilining izohli lug'ati. 1-jild. –T.: "O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi" davlat ilmiy nashriyoti. 2006. 156-b.
2. O'zbek tilining izohli lug'ati. 5-jild. –T.: "O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti. 2008. 402-b.
3. Maxmutov M.I. Teoriya i praktika problemnogo obucheniya. –Kazan: TKI, 1972.
4. Umarova M., Xamroqulova X., Tojiboyeva O. O'qish kitobi. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 3-sinfi uchun darslik. –Toshkent: "O'qituvchi", 2019. 139-b.

REZYUME. Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqini o'stirish yo'llari va metodlari borasida so'z yuritiladi. Bir nechta metodlar namuna sifatida yoritib beriladi.

РЕЗЮМЕ. В статье говорится о путях и методах развития речи учащихся младших классов. В качестве примеров проиллюстрировано несколько методов.

SUMMARY. The article talks about the ways and methods of developing the speech of elementary school students. Several methods are illustrated as examples.